

ŒİR VE MEKÂN

Cumhuriyet Dönemi (1920 -1950) Türk
Œiirinde Œiir -Mekân İliŒkisi

MEHMET NARLI

HECE YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Önsöz / 9

Giriş: Mekân ve Edebiyat / 13

1. Mekân / 13

2. Mekân ve Edebiyat / 30

Birinci Bölüm / 65

Şiirin Evleri Odaları / 67

İkinci Bölüm / 153

Şiirin Şehri/ Şehrin Şiiri / 155

Üçüncü Bölüm / 245

Şiir ve Öteki Mekânlar / 247

Dördüncü Bölüm / 289

Anadolu Kırsalında Şair / 291

Beşinci Bölüm / 327

Şiirin Denizleri/ Şairin Suları / 329

Altıncı Bölüm / 397

Şiirin Dağları / 399

Sonuç / 439

Kaynakça / 447

Dizin / 467

babama, anneme,
eşime ve çocuklarıma
minnetle

ÖNSÖZ

İnsanın sosyal, politik, kültürel ve edebî varlığı, mekânın anlam ve işlevlerini belirleyip biçimlendirdiği gibi mekân da insanın sosyal, politik, kültürel ve edebî varlığının niteliklerini etkilemektedir. Bu yüzden çeşitli bilim alanlarında mekânla ilgili birçok araştırmalar ve çözümlenmeler yapılmaktadır. Bu çalışmalar, sadece mekânın biyolojik ve sosyolojik işlevlerini ele almamakta; aynı zamanda mekândan gelen ve mekâna uzanan simgeler ve imgeler üzerinde de durmaktadırlar.

Yeni Türk edebiyatında edebiyat mekân ilişkisi, daha çok roman ve mekân bağlamında görülmektedir. Bir yazarın romanları veya hikayeleri üzerinde çalışan her akademisyen veya eleştirmen, en azından yaşanan çevre düzeyinde, mekân üzerinde durmuştur. Romanlardaki tematik yapıların ve kişilerin mekânla ilişkilerine eğilen; bir çok romanda aynı mekânın (örneğin evin), anlam ve işlevlerini inceleyen çalışmalar da vardır. Fakat başlı başına şiir ve mekân ilişkisini ele alan çalışmalar, yok denecek kadar azdır. Şiirin, roman kadar/gibi bir mekân sanatı olmadığı düşüncesi bu azlığa sebep olabilir. Oysa şiir, mekânla ilişkiye girdiğinde artık mekân, yaşanan bir yer olmanın ötesine geçer ve genişler. Şiirsel mekânlar, şairin ve şiirin bütün yaşantı ve düşlerini, şehirlerin, evlerin, meyhanelerin, dağların ve denizlerin hafızalarında toplayan; aynalarında yansıtan nesnel, simgesel ve imgesel kaynaklardır. Dolayısıyla mekânların, şiirde; şiirin de mekânlardaki izlerini aramadan yapılan her çözümlenme eksik kalacaktır.

Bu kitabın temel amacı, Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde, şiir ve mekân ilişkisinin niteliklerini belirlemek; şiirlerdeki eğre-

tilemeleri, simgeleri, imgeleri, kısaca bütün mekansal mecazları çözümlenmeye çalışarak; şiir-şair-mekân ilişkisinin kültürel, poetik ve kişisel kökenlerine dair bazı sonuçlara ulaşmaktır. Bunun için giriş bölümünde önce bir mekân çerçevesi çizilmeye çalışılmış; sonra mekân edebiyat ilişkisinin varlığı üzerinde durulmuş ve Cumhuriyet dönemine kadarki şiirin mekânla ilişkilerinin temel nitelikleri gösterilmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde, mekâna yönelen ve mekânda yaşanan sevgi, bağlılık, yüceltme, sığınma ve kaçış gibi duygular bağlamında, şiirle evler ve odalar ilişkisi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, şehre duyulan sevgi ve bağlılık; şehirden kaçma isteği; şehir yoluyla ulaşılan düşünce, duyarlık ve inanç; şehrin farklı mekânlarının gönderdiği tarihsel ve kültürel hafıza; günlük yaşamalar içinde şehrin mekânlarına yüklenen anlam ve işlevler üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde, ortak ve özel mekânlara göre meşruluğu ve yaşanırılığı biraz daha sınırlı görülen meyhaneler, hapishaneler, oteller ve mezarlıklar, “öteki mekânlar” adı altında toplanmış ve her birinin şiirdeki anlam ve işlevleri çözümlenmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölümde, şiirin köyler, kasabalar, yaylalar gibi kırsal mekânlarla olan ilişkisi, dönem şiirindeki temel duygular esas alınarak sevgi, bağlılık ve yüceltme duyguları merkezinde değerlendirilmiştir. Beşinci bölümde, deniz, göl, nehir gibi mekânların; altıncı bölümde ise dağların, özellikle, simgesel ve imgesel içerikleri çözümlenmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyet dönemi edebiyatı üzerine yapılan birçok çalışmada, bu dönemin tarihsel sınırları 1920-1946 veya 1923-1950 olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada bu iki uç birleştirilmiş ve 1920 ile 1950 arasındaki şiir kitapları, çalışmanın ana materyali olarak kabul edilmiştir. Zamanı bölerek, edebiyat ürünlerini değerlendirmenin her zaman sakıncaları vardır. Örneğin birçok yazar, kesilen zamanın hem önünde hem arkasında yer almaktadır. Fakat dar veya geniş, bir sınırlama varsa, bu sorun, farklı ölçülerde de olsa varlığını sürdürecektir. Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde, şiir ve mekân ilişkisini taramak için 1920 ile 1950 arasında dergi ve gazetelerde yayımlanmış bütün şiirler değil; kitaplaşmış şiirler esas alınmıştır. Bu çerçevede 85 şairin yaklaşık 250 kitabı taranmıştır. Şair ve kitap seçiminde bazı nesnel

ölçüler kullanılmaya çalışılmıştır. Örneğin 1920 ile 1950 arasında en az iki şiir kitabı yayımlanmış olan; en az bir edebiyat tarihinde ismi geçen bütün şairlerin kitapları taranmıştır. Kitapları 1950'den sonra yayımlanan Yahya Kemal, Tanpınar, Ahmet Kutsi gibi şairlerin kitapları da taranmıştır; çünkü bu şairler belirtilen dönemin şairleridir ve kitaplarındaki şiirlerin tamamı 1950'den önce yazılmış/yayımlanmıştır. Kitaplarının çoğu 1950'den sonra yayımlanan ama 1950'den önce en az iki kitap yayımlayan şairlerin bu kitapları da taranmıştır. 1920 öncesinden de gelseler, 1950'den sonra birçok kitaplar da yayımlasalar, ele alınan şairlerin, Cumhuriyet dönemi şairi olarak bilinmesi de önemli görülmüştür. Şairlerin doğum tarihleri de ölçüyü oluşturmada yardımcı bilgi olarak kullanılmıştır. Taranan kitapların ilk şairi olan Yahya Kemal 1884, son şairi Necati Cumalı, 1921 doğumludur. Bu ölçülere rağmen, taranan kitaplar ve şairler açısından bazı eksiklikler veya fazlalıklar bulunabilir. Örneğin 1950'den önce birer kitap yayımlamalarına rağmen Behçet Necatigil'in çalışma kapsamına dahil edilmesi; Attila İlhan'ın kapsam dışı bırakılması dikkat çekebilir. Ama böyle durumlarda bile bir ölçüye bağlı kalındığı bilinmelidir. Örneğin Necatigil bağlamında iki ölçüye yaslanılmıştır: Birincisi, 1950'den önce yayımladığı Kapalı çarşı ile şiirlerindeki mekânla dikkat çeken bir şairdir; ikincisi, onun 1952'de yayımladığı Evler kitabındaki şiirlerin tamamına yakını 1950'den önce yazılmış/yayımlanmıştır. Sonuç olarak, dönem şiirinin mekânla ilişkisinin temel niteliklerini vermek için, bu ölçüler içinde hareket etmek, en azından şimdilik, yeterli görülmüştür.

Bu kitap, Cumhuriyet dönemi (1920-1950) sınırları içinde kalarak, ev, şehir, meyhane, hapishane, köy, dağ, deniz gibi yaşanan ana mekânlar çerçevesinde, şiir-mekân ilişkisinin niteliklerini belirleyip çözümlenmeye çalışmakla, kendi iç bütünlüğünü bir ölçüde kurmuştur. Ama bu çalışmanın, bu konuda yapılabilecek çalışmaların ancak bir parçası olduğu da açık bir gerçektir. Örneğin dönem şiirindeki Anadolu'yu, merkezî bir tema olarak inceleyen; şiirdeki kozmik öğelerin anlamlarını çözmeye çalışan, şiirle muhayyel mekânların ilişkilerini yorumlayan kitaplar, hatta aynı çalışmayı tek tek şairlere uygulayan çalışmalar, bu kitaba daha anlamlı bir yer açacaktır.

Yukarıdaki önsöz bundan tam yirmi yıl önce kitabın ilk baskısı için yazılmıştı. Bir kitabın yeni baskıları için yeni önsözler yazmak alışılmalı bir tutumdur. İlk anda ben de yeni bir önsöz yazmayı düşündüm fakat metni okuyunca, kitabın içeriği, amacı, yöntemi bağlamında, çıkaracağım veya ekleyeceğim bilgi ve görüşlerin olmadığı sonucuna vardım. Elbette yirmi yıl sonra yazacağım yeni önsözde ifade biçiminde küçük değişiklikler olabilecek, bazı farklı kavramlar kullanılabilirdi. Ama kitabın kuramsal çerçevesinde, tarihsel kapsamında ve çözümlemelerde bir farklılık olmayacağı için önsözdeki yenileştirme çok anlamlı olmazdı. Bu yüzden sadece şunları eklemenin yeterli olacağını düşündüm: Kitap 2007 yılında yayımlandığında, Türk şiirinin mekânla ilişkilerini, kronolojik bir düzlemde ilerleyerek, pratik, simgesel ve imgesel bağlamda çözümleyen, şairlerin, mekânsal algılarındaki farklılığı arayan, mekân algılarının kültürel ve politik kökenlerinin ne olduğunu belirleyen derli toplu bir kitap yoktu. Kitabın yayımlanmasından sonraki yirmi yılda, bir şairin veya bir şiir hareketinin mekânla ilişkisi üzerine makaleler yazıldı, iki kitap yayımlandı; akademik toplantılar yapıldı; bir iki editöryal kitap hazırlandı. Bu çalışmalarını önemli buluyorum hatta bu ilginin benim çalışmamın yerini daha anlamlı kıldığını düşünüyorum. Ama özellikle akademik bağlamdaki metin çözümlemelerinde, çoğul bir bakış açısına ulaşamama ve şiirsel öznelere mekân algılarını kültürel ve politik kökenlerle ilişkilendirememeye sorununun devam ettiğini de gözlemliyorum. Bir şiirin simgelerini ve imgelerini metin içinde kalarak anlamlandırmak, edebiyatı kendi kurmaca dünyasına kilitlemektir. Şiirin, iyi bir şiir olması için uygulanan yapı ve anlam stratejileri ne kadar şaire aitse, şiirden anlam üretme deneyimi de o kadar okura ve eleştirmene aittir. Anlam, dilsel göstergelerin sosyal, kültürel ve politik yaşantılar, süreçler hatta yaşanan dünya ile yanılmak istenen dünya arasında gerilimlerle ilişkilendirilerek çözümlenmesinden doğar.

Mehmet Narlı
2026 Balıkesir

GİRİŞ: MEKÂN VE EDEBİYAT

1. Mekân

Mekânı tanımlamak ve tasnif etmek için yapılan çalışmaların en temel amacı, mekânın insan için ne iş gördüğünü ve ne anlama geldiğini ortaya koymaktır. İnsan soyu, yaşadığı çevreyi, öncelikle temel ihtiyaçlarına ve duygularına göre düzenlemiştir. Bu ilk düzenlemeler, başlangıcından günümüze kadar, coğrafya, doğal ve tarihsel olaylar, ekonomik yapılar, bilim ve icatlar gibi somut etkenler; inanç, korku, güzellik ve farklı olma gibi soyut etkenlerle sürekli bir değişime uğramıştır. İnsanoğlunun sosyal, politik ve kültürel varlığının, zamanı ve mekânı biçimlendirdiğini söylemek doğru olduğu kadar; zaman ve mekân olarak iç içe girmiş bir sürecin, insanoğlunun sosyal, politik ve kültürel varlığını oluşturduğunu söylemek de doğrudur.

Michel Foucault, “Başka Mekânlara Dair” adlı çalışmasında, Ortaçağ, Rönesans ve modern mekân anlayışlarının birbirinden farklı olduğunu belirtir. Ona göre Ortaçağda mekân, hiyerarşik bir yerler bütünüdür: Kutsal ve dünyevî yerler, kentsel ve köylük yerler... Ayrıca Ortaçağın kozmolojik teorisine göre, göksel yerlerin karşısında üst-göksel yerler vardır ve göksel yerler, dünyevî yerlere karşıttır. Şiddetli bir şekilde yer değiştirmiş şeylerin yerleşmiş buldukları yerler olduğu gibi tersine, şeylerin doğal mevkilerini ve dinginliklerini buldukları yerler de vardır. Bu yerleştirilme mekânı Galileo ile birlikte parçalanmıştır. Çünkü

dünyanın güneş etrafında dönmesi, sonsuz ve son derece açık bir mekân algısı oluşturmaya başlamıştır. Günümüzde ise bu mekânın yerini “mevki” almıştır. Mevki, sonsuz ve son derece açık bir uzam değildir; o, noktalar ya da unsurlar arasındaki yakınlık ilişkileriyle tanımlanır. Örneğin özel mekânla kamusal mekân, aile mekânı ile toplumsal mekân, kültürel mekânla yararlı mekân arasındaki karşıtlıklar; bunların hepsi, hâlâ açıkça belli olmayan kutsallaştırmalarla yönetilirler (Faucoult 2005: 292–294).

Modern bilgi ve kuramlar, mekânı, zamanla birleştirerek, biyolojik, sosyal, politik ve kültürel değişim ve gelişim çözümlerini yapmaktadırlar. Bu çözümlerler, yalnızca, mutlak mekân diyebileceğimiz, “bir alan, bir kap ya da birbirinden ayrı ve birbirini dışlayan mekânlardan oluşan bir koordinatlar sistemi”ne (Smith ve Katz, 1993: 76) ayrılmış değerler; şimdiye kadar düzenlenmiş ve düzenlenebileceği mümkün görülen bütün yerlere ve bu yerlerin simgesel ve imgesel içeriklerine de eğilmektelerdir. Lefebvre, üç ayrı kavramla yaptığı açıklamada bu, çok boyutlu içeriği temellendirmeye çalışır: Mekânsal pratik (spatial practise), mekânın temsilleri (representations of space), temsili mekânlar (representational spaces). Bu kavramlar dizisi sırasıyla, yaşanılan (lived), düşünülen (conceived), algılanan (perceived) yerleri gösterirler. (Lefebvre, 2001: 38-39) Özel ya da kamusal, bireysel ya da toplumsal bütün yaşanılan yerler, kutsal, siyasal ya da kültürel simgeleri olan bütün yerler, mekânsal bütün imgeler, insan-mekân ilişkisinde bütüncül çözümlerlerin birer parçası olarak düşünülmektedir.

Mekânın niteliklerini belirlemek ya da mekânları tasnif etmek bu çalışmanın konusu değil. Ama belli bir dönemin şiirinde, şiir-mekân çözümlerini yapmak için, bir tasnifin de gerekli olduğu açıktır. İnsanın, hayat içindeki uygulamaları, düşünceleri ve hayalleri ile ilişkide olduğu bütün yerler düşünülerek bir tasnif yapılabilir: 1. Düzenlenmiş yerler: Kırsal yerler, şehirler, evler, odalar, oteller, hapishaneler, meyhaneler, parklar, sokaklar, mahalleler, semtler, ülkeler 2. Doğal yerler: Dağlar, denizler, nehirler, göller 3. Kozmik yerler: Gökyüzü, güneş, ay,

yıldızlar 4. Mitolojik yerler: Kaf dağı, Olimpos Dağı, 5. Var olduğuna inanılan kutsal yerler: Cennet, cehennem, sırat, ahiret 6. Hayal edilen yerler.

Edebiyat mekân ilişkisini ele almak için, bu mekânların tamamına değilse bile, en azından doğal ve kırsal alanların, şehirlerin ve evlerin kültür içindeki anlam ve işlevlerine kısaca değinmek gerekecektir.

Dağlar

Doğal mekânlar içinde dağların ayrıcalıklı bir yeri vardır. İnanış sistemleri içinde dağların tuttuğu yer, belki de bütün diğer doğal öğelerden daha fazladır. Dağ, insan soylarının tanrısal meşruiyetin merkezi; yerle gök arasındaki bağın temel direğidir; bazen kurtuluş ve arınma, bazen de cezalandırma mekânıdır. Eliade, “merkez simgeçiliğinde dağın önemi büyüktür. Bu, yüksek olma erdemidir. Yüksek bölgeler kutsaldır” der. Buna göre, göğe yakın olan her şey, aşkın olana, farklı yoğunluklarla bulaşır. “Yükseklik”, ”üstünlük”, insanüstü olanın özellikleridir. “Her yükseklik, belirli bir seviden kopuş; öteki dünyaya geçiştir; din dışı mekân ve insanlık durumunun aşılmasıdır” (Eliade 2003: 115). Ebedi Dönüş Mitosu adlı kitabında dağların inanç sistemleri içindeki merkeziliğini araştıran Eliade’nin söylediğine göre, Altay halklarına göre dağların ideal prototipleri göklerde; İran kozmogonisinde, yaşanan dünya, göksel bir dünyaya tekabül eder. Kutsal dağlar, her zaman, dünyanın merkezindedirler. Kozmik dağın zirvesi, yalnızca dünyanın en yüksek noktası olmakla kalmaz; aynı zamanda, dünyanın göbeği ve yaratılışın başladığı yerdir (Eliade 1994: 21–29). Türk inanış sistemleri içinde de dağın egemen bir yeri vardır. Tanrı Dağları, Göktürk, Buzdağ Ata gibi dağlar, Hunların Han Tengeri dedikleri kutsal dağlardır. Tanrı Dağları (Tiyang-Sang), Türk gelenek ve efsanelerinin önemli kültüdür. “Ergenekon’dan çıkış efsanesinde Göktürk dağı Türk mitolojisinde önemli kutsallardan biridir. Altay Şamanizminde Tanrılar panteonunda Altındağ’ın özel bir yeri vardır. Bu dağ, göğün en üst katındadır ve bu kat, dokuz tanrı ile göklerde

yaşayan otuz yiğidin mekânıdır. Uygur kağanı Böğü, gökten inen kutsal kızla Ak Dağ'da buluşup sevişir" (TDEA 1977: 178). Yunan mitolojisinde, tanrılar tanrısı Zeus, Olimpos'ta oturur. Zeus'la birlikte orada oturan on iki tanrıya Olimpiyan tanrılar denir. Bu tanrılar, yer, gök, yer altı ve denizlerdeki hayatı var eden ve yöneten tanrılardır; evrendeki üremeye, okyanuslardaki hayata, ölümler âlemine, savaşımlara, sanatlara, aşka ve cinselliğe, doğanın bereketine, zevk ve eğlenceye hâkimdirler. İslam inancı içinde de dağların önemli bir yeri vardır. Dağlar, tanrıların mekânları olmasalar da kutsalla kurulan ilişkilerde ayrıcalıklı bir yere sahiptirler. Evrendeki canlıların ikinci türeyişini simgeleyen Nuh'un Gemisi Ararat dağındadır; Musa'nın Tanrıyla en yakın hali Tur dağındadır; Peygamber'e vahiy dağda gelmiştir. Mitolojik ayinlerin, tapınakların, kurban ritüellerinin mekânı dağ olduğu gibi; buldukları yerin maneviyatını oluşturan Müslüman ermişler de hep dağların zirvelerindedir. Olimposlar, Tur-ı Sina'dır; Ararat'tır, Kaz Dağları'dır, Ulu Dağlar'dır. Orhan Şaik Gökay, Kâtip Çelebi'nin dağlar hakkında şu bilgileri verdiğini aktarır: "Serendib Dağı, Âdem Aleyhisselamın cennetten indiği dağdır. Hind Denizi'nde olup göklere doğru heybetle yükselir; üzerinde kırmızı yakut bulunur. Yine orada elmas ve öd ağacı da vardır. Medyen ile Eyke yakınında bulunan Tur-ı Seyna Dağı, Musa Aleyhisselamın dağdır. Musa Aleyhisselam buraya geldikçe dağın üzerine bir bulut iner; o da bulutun altına girer; orada Tanrısıyla konuşur. Bîsutun Dağı, pek yüksek, kara taşlı bir dağdır; Hüsrev'in emriyle Ferhat, dağı kesip yol açmıştır. Cudi Dağı, Nuh'un gemisinin bulunduğu dağdır ve orada Nuh'un yaptırdığı bir mescit vardır. Mitolojik bir dağ olan Kaf Dağı, dünyayı çeviren, yeşil zebrecetten bir dağdır" (Gökay 1975: 402-405)

Kırsal Mekanlar

Modern anlamdaki köy, kasaba, şehir yerlerinden farklı olsa da ilk mekânsal örgütlenmenin kırsalda başladığı söylenilebilir. Yerleşme coğrafyasının konusu olan adlandırmalar bir tarafa bırakılırsa, köy ve kırsal alan birlikte kullanılabilir. John Urry, kırsal toplumların tanımlayıcı ilkesinin meslek değil, mülkiyet

olduğunu söyler (Urry 1999: 113). Köy ve kırsalın yapısını oluşturan iş bölümü değil, mülkiyet ilişkilerinin örgütlenmesidir. Ekonomi, tamamen tarımsal üretime bağlı olduğu için, emek ve mülkiyet ayrışmasının olmadığı kırsalda, aileler hem mülk sahibi hem emek sahibidirler. Köy ve kırsalı, emeğin ve üretimin ortaklaşa paylaşıldığı sınıfsız bir cennet olarak düşünmek ya da bütünüyle feodal bir yapılanmanın sonucu, mülk sahipleri ve onların işçileri gibi değerlendirmek, bütüncül gerçeği yansıtmaz. Farklı toplumlar, kültürler ve coğrafyalarda, farklı ekonomik yapılar olduğu bilinmektedir. Bu yapıların bütünüyle ve doğrudan zamanın akışına bağlı olmadığı da bilinmektedir. Aynı ülkede birbirinin çağdaşı olan topluluklarda bile kırsallardaki mülkiyet ilişkileri farklı olabilmektedir. Tarımsal endüstrinin gelişmesi ile hem kırsalın ekonomik ve sosyo kültürel yapısında hem de daha geniş mekânsal örgütlenmelerin köye-kırsala bakışında çok önemli değişimler olmuştur. Bu endüstrileşme bir taraftan artık emek meydana getirirken; diğer taraftan kırsal dayanışmayı yok etmeye başlamıştır. Bu gelişmeye Türkiye özeninde bakıldığında görülecek en canlı olgu, kırsaldan şehre göç dalgalarıdır. Özellikle 1930'larda ve 1960'larda sosyal, ekonomik ve kültürel dalgalar halinde görülen bu olgu, birçok sosyolojik araştırma ve incelemelerin konusu olmuştur. On binlerce dönüm arazinin bütün işlerini yapıveren tarımsal aletler, Anadolu'nun çeşitli köylerinden, sırtlarında urbalarıyla, korku ve umut dolu gözlerle, özellikle büyük şehirlerde "ekmek"e akın eden köylü-işçileri doğurmuştur. Şehirlerde kendini göstermeye başlayan, yarı şehirli yarı köylü, yarı burjuva, yarı feodal zenginler de bu olgunun sonuçlarındandır. Şehre göç edenler, kırsalla ilgilerini kesmemiş; sosyal ve kültürel olarak birbirinden farklı iki mekân arasında gidip gelmiş; şehirde bir köylü, köyde bir şehirli gibi yaşamaya başlamıştır. Önceleri, birçok etnik ve bölgesel kültür farklılıklarını taşıyan mahalleler büyük oranda kendiliğinden oluşmuş; sonraları modern kapitalist sermaye, büyük işçi kitleleri için yeni yerleşim alanları açmaya başlamıştır. Bugüne doğru küresel bir nitelik kazanan bu sermaye, Urry'nin dediği

gibi bir taraftan mekânsal açıdan yerleşime kayıtsız kalırken; bir taraftan da küresel işletmelerinin çeşitli kısımlarını, farklı emek pazarlarına dağıtılabilecek biçimde kendini yeniden kurmaktadır. Böylece yerel ya da kırsal emek gücünün fiyatından, elde edilebilirliğinden yarar sağlamaktadır (Urry 1999: 121).

Köyler ve kırsal mekânlar, belirli ölçülerde düzenlenmiş olsalar da şehirlerin kalabalığından, iş bölümünden, sosyal, politik ve ekonomik ilişki ve örüntülerinden uzaktırlar. Genel olarak ülkenin siyasal yapısına, kanunlarına, kurallarına bağlı olsalar da köylüyü ve kırsal insanı çekip çeviren örflerdir. Şehirde zaman ve planlamaya bağlı olarak yaşanan parklar ve piknik alanları, köyün ve kırsalın doğal hâlidir. Kırsal insan, modernleşme sürecinde faturalarla tanışmaya başladığından beri, şehirsileşen davranışlar gösterse bile o, tüketim anlayışını hâlâ, ihtiyacına göre biçimlendirir. Kırsal insan için de nesnelere pratik işlevlerinin yanında simgesel boyutları vardır. Fakat bu nesnelere, modern şehirlerdeki gibi hızlı değişmezler. İletişim kanallarının yaygınlaşması, haberli olmak açısından bütün sınırları kaldırmış görünse de kırsalın bilgisi daha dardır; “geçerlik yönünden, yoğunluk yönünden kentli bilgilerin daha kapsamlı olduğu yadsınamaz” (Uygur 1996: 145).

Şehir

Şehir ve kent kelimeleri, genel dil içinde birbiri yerine kullanılırsalar da coğrafyadan sosyolojiye, siyaset biliminden yönetim bilimlerine kadar birçok disiplinde, bu kelimelerin birbirinden farklı olduğu konusunda bir dizi tartışmalar vardır. Kent, her ne kadar eski Türkçe içinde Moğolca bir kelime olarak varsa da Batıda ve Türkiye’de Modernist bir olgunun adı olarak kullanılmaktadır. Birçok bilim alanında olduğu gibi mekânsal kavramlaştırmalarda da Batının kavramsal takdimleri belirleyici olmaktadır. Çalışmanın konusu modern şiir olduğu için, “kent”i tercih etmek gerekli gibi görünse de hafızanın etkisi ve isteğiyle şehir kelimesi tercih edilecek ve şehir, modern bağlamda ‘kent’le aynı anlamda kullanılacaktır.

Amacı şiir ve mekân arasındaki ilişkileri incelemek olan

bir çalışma için, mekânsal bir çerçeve oluşturmaya çalışırken, yerleşme ve idarî coğrafya bakımından hangi mekânsal örgütlenmelerin şehir sayılabileceği yönündeki tartışmalara girilemesi doğal karşılanmalıdır. Bu yüzden çok genel bir tanım için, şehircilik ve şehir mimarisi alanında çok önemli çalışmaları olan Turgut Cansever'in, "şehir, insanın, hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en önemli en büyük fizikî ürün ve insan hayatını yöneten, çerçeveleyen yapıdır; toplumsal hayata, insanlar arasındaki ilişkilere biçim veren, sosyal mesafelerin en aza indiği, bu ilişkilerin en büyük yoğunluk kazandığı yerdir" (Cansever 1996:125) şeklindeki tanımına yaslanmak yeterli olabilecektir.

Bu yapıya biçim veren tercihleri ise insanlar ve toplumlar, inançlarından, dinlerinden hareket ederek belirlerler. Modern öncesi birçok şehrin yapısını biçimlendiren en belirgin etkenin din olduğu görülmektedir. Atina, Kudüs, Mekke, Medine, Roma, İstanbul gibi şehirlerin bugün taşıdıkları en derin simgelerin dinsel anlamlı olmalarının sebebi, mekânı düzenleyen, inancını eserine yansıtmasıdır. Cansever, şehirleri meydana getiren yapıların kalıcı ve geçici malzeme ile inşa edilmiş olmasını inanca bağlamaktadır. Örneğin Osmanlı şehirlerinde yapıların bir kısmı geçici, bir kısmı kalıcı malzeme ile yapılmıştır. Örneğin sürekli değişen aile yapısına uyum sağlamak üzere evlerin geçici malzeme ile; idarî, dinî ve toplum hizmeti gören han hamam, çarşı gibi yapıların kalıcı malzeme ile inşa edilmiş olması, İslam inancından kaynaklanır (Cansever 1996: 126). Osmanlı şehirlerini, insanlık tarihinin müstesna bir kültürel aşaması olarak gören Cansever, Osmanlı şehirlerindeki, evrensel olanla ferdî, mahallî ve aktüel olanın zahirî tezadına dikkat çeker. Varlığın iradesiyle uyumlu olan Osmanlı çözümlemesi, "her yapıya bir kimlik kazandırarak, her yapıyı bir tektonik olma vasfına ulaştırarak, şehri, tektoniklerin tezyini topluluğu olarak düzenlemiştir" (Cansever 1996:128). Cansever'e göre Türk İslam şehirlerinin diğer önemli özelliği, mekânın hareket halinde fark edilmesinin esas alınmasıdır. "Bu bakımdan şehir, her taraftan sonsuzluğa açılır ve bu sonsuzluğu kırmak günah sayılır. E. D. Amicis,